

Keegi pole nii tark, et panna kirja mõne ühiskonna arendamise plaan nii detailsel kujul, et seda enam kunagi muutma ei peaks. Niisugust planeerimist on ajaloos küll korduvalt katsetatud. Alati ebaõnnestunult, kuid küllap tehakse samasuguseid katseid ka tulevikus.

Hea plaan on selline, mille vastupidavust, kursi õigsust iga päev kontrollitakse; mis on avatud kriitikale ja muutustele. Niisugusel põhimõttel toimivad vabad ja demokraatlikud ühiskonnad, kus rahva poolt ametisse valitu peab iga päev valijalt küsima – kas ma teen õigesti, kas ma lähen õiges suunas, kas see otsus on arusaadav ja rahuldav. Selle põhimõtte järgimine annab töökindluse nii rahvusriigist väiksematele ühendustele kui ka suurematele – rahvusvahelistele.

Oma sihtide igapäevane kontrollimine on tervislik ka soomeugri maailmaühendusele. Olgu peale, et küsimused võivad olla ebameeldivad ja vastused vastikud. Sisekontrollita on alati veel hullem.

Ärge oodake minult selles kõnes valmis vastuseid kõigile küsimustele ja vastuseid kõigi soomeugri rahvaste eest. Mul on oma isiklikud vastused, oma arusaamad, oma maitse. Meie ühised vastused sünnivad ainult ühistegevuses.

Niisiis, mis on soomeugri ühistegevuse suur idee? Kas ainult keeltest ja juba kunagi ammu rahvaste sugulusest joonistatud keelepüü pildist piisab altarimaaliks? Kas sellest piisab usu kinnituseks ja eneseksjäämise tsemendiks kõigile ja kõikjal. Kas see saab olla lõpmatu uhkuse allikas?

Tõesti, pole teada, et soomeugrilaste kõrval peaksid oma keelekeskseid maailmapäevi indoeuroopa, türki-tatari või muude keelkondade rahvad. See on soomeugri tore eripära.

Keel, keelte säilimine ja arendamine on tõepoolest tähtis. Kuid see saab hästi õnnestuda siis, kui tegu pole ainult kitsa filoloogilise ning garneeringuks etnograafilise harrastusega, vaid ühiskonda läbiva, see tähendab poliitilise teemaga.

Kolm suuremat soomeugri rahvast teavad seda omal nahal. On ju Euroopa Liidus, selles riikideüleses ühenduses, kuhu Eesti, Soome ja Ungari kuuluvad, keeleline paljusus, keelte kaitse ning nende kasutusvõimaluste kindlustamine absoluutselt kõigil ametlikel tasanditel olnud ja on ka tulevikus just poliitiline teema, mille käsitlemist kõik rahvad valvsalt jälgivad.

Eesti, soome ja ungari keelele on Euroopa Liidu vihmavari pakkunud uusi garantiisid, mida neil iial varem oma ajaloos pole olnud. Ühelgi muul kontinendil keeleküllust samal viisil ei vaadelda, tagatise ei pakuta.

Seega võiks küsida: kuidas saada kõik soomeugri keeled Euroopa Liidu kaitse alla, et kindlustada neile säilimine ja areng?

Eelöelduga ma juba tõmbasin piiri soomeugri rahvaste vahele – need, kes on Euroopa Liidus ja need ülejäänud, kes pole. Eristuse küsimus on tähtis. Kas me teeme soomeugrilaste vahel mingeid eristusi või mitte? Riikidena Euroopa Liitu kuulumist saab käsitleda formaalse tunnusena ja see ei ole hinnanguline.

Kuid on ka ohtlikke emotsionaalseid, hinnangulisi eristusi, mis ühistegevuse tervisele ei pruugi kasulikud olla.

Kas liigitame ja üldse saame liigitada oma rahvaid arenenuteks ja arenematuteks? Suurteks ja väikesteks vendadeks? Põlisteks ja mitte-põlisteks? Kirjaliku kultuuriga ja ilma selleta rahvasteks?

Tegu on ähmaste skaaladega, mille kasutamine ei vii eriti kuskile, tõstab ehk küll mõne enesetunnet ja samas hävitab mõne teise oma. Annab ühele justkui rohkem õigusi ja kohustusi, teise aga vabastab vastutusest.

Võtame kasvõi põlisuse. Nii eestlased kui soomlased loevad end oma kodus vägagi põliseks, eesti rahvas künnab teadlaste sõnul Läänemere äärseid põlde umbes 5000 aastat.

Aga ometi pole me rahvusvahelises käibes põlisrahvad. Kui kuskil uhketes paleedes hakavad lipsustatud ja lõhnavad härrad „põlisrahvaste“ muredest rääkima, tundub mulle alati, et see pole päris siiras. Tundub, justkui oleks jutu ainus mõte saada endale õhtu lõpuks huvitavaid, etnograafilistes kostüümides meelelahutajaid.

Ja „põliskultuuride väärtustamine“ ongi üks turuedu tagama pidav poliitiline kattedilp sellele meelelahutustööstuse eriharule. Või hilinevad vabandus ja tegevuse simuleerimine kunagiste vigade või koguni kuritööde lunastamiseks.

Samas, kui mõni end riigina veel realiseerimata rahvas kuulutab enda põlisust ainsa märkimist vääriva omadusena, annab ta tänapäeva maailmas sõnumi, et teised peavad tema eest vastutama. Arvatavasti ajaloos tehtud ülekohtu pärast, sest pea alati pannakse sellisele enesekuulutamisele ka hinnalipik külge.

Kui me aga ei tee eristusi, ei loo omade vahele kunstlikke või emotsionaalseid piire, siis taandub ühistegevus tugevale alusele, ühistele väärtustele. Ungarlased, soomlased ja eestlased on valinud nn euroopalikud väärtused, mis avalduvad tänapäeval liberaalse demokraatia kasutamises oma ühiskonna korrashoiuks.

Küsigem: kas see valik on ilmtingimata eeldanud iseseisva riikluse olemasolu? Ei ole. Kui need ühiskonnad otsustasid olla eurooplased, polnud neil oma riike ja ka Euroopa oli praegusega võrreldes väga teistsugune.

Aga vabadus ja demokraatia on head mängureeglid ka mitteriiklikes struktuurides. Vabadus ja demokraatia olid meie valik 150 aastat tagasi, kui omariiklusest ei unistanud isegi veel luuletajad.

Paljudel soomeugri rahvastel on see valik veel tegemata. Väikese kõrvalepõikena on siinkohal oluline mainida, ja seda eriti Eesti näitel, et kui oled kord vabadust maitsnud, siis saad aru, kui palju sellest tuleb ellujäämise või pelga hakkama saamise nimel ära anda.

Euroopa Liidu kriitikud ütlevad, et Eesti on koos Soome ja Ungariga andnud ära osa oma

suveräänsusest, iseseisvast ja vabast otsustusõigusest. Kuid keelelis-kultuuriliste garantiide kaudu saame me iga päev selle antu kuhjaga tagasi, nagu enne nimetatud.

Just Euroopa Liidu kaudu on soomeugri keeltele tekkinud esmakordselt ajaloos tõeliselt globaalne haare. Meie keel kõlab Euroopa Parlamendi istungisaalides Brüsselis ja Strasbourgis, nagu ise oma eelmises ametis korduvalt kogeda võisin.

Siin, Handi-Mansimaal, mis jääb mõlemale poole Euroopa geograafilist idapiiri, tundub ehk pisut imelik rääkida Euroopast, Euroopa Liidust ja euroopalikest väärtustest. Kuid siiski – vabadus ja demokraatia on universaalsed väärtused, mis ei tunne riigipiire.

Euroopa arusaam paljususest kui väärtusest ulatub ja peabki ulatuma kõikjale. Iga üksikisik, rahvusrühm ja kultuur on osa globaalsest tasakaalust, ökosüsteemi tasakaalust, kui soovite. Kui mõni, olgu kuitahes väike, süsteemist välja võtta, kaotada või kustutada, ei või iial teada, millise katastroofi see kuskil mujal kaasa toob.

Nagu teada, võib liblika tiivalööök põhjustada orkaani. Soomeugrilased võivad kogu inimkonna hulgas olla tõesti tillukesed liblikad, kuid kogu inimühiskonna asi on vaadata, et need liblikad vales ajal ja vales kohas oma tiivalööke ei teeks. Selliseid, mis võivad saada saatuslikuks liblikatest palju suurematele.

Prantsuse keeles kirjutaval tšehhi kirjanikul Milan Kunderal on saksakeelse pealkirjaga essee Die Weltliteratur, milles ta muu hulgas sedastab:

“Väikerahvaid ei erista suurtest mitte nende rahvaarvu kvantitatiivne kriteerium, vaid midagi sügavamat. Väikeste rahvaste jaoks pole eksisteerimine mitte iseenesestmõistetav, kaheldamatu tõsiasi, vaid alatine küsimus, kihlvedu, risk; nad on alati kaitsepositsioonil silmitsi Ajalooga, mis on nendest vägevam jõud, mis nendega ei arvesta, mis koguni ei pane neid tähele.”

Kundera püstitab ka küsimuse Islandi saagade kohta ja kutsub meid mõtlema hüpoteetilisele olukorrale, kui nood saagad olnuks kirjutatud inglise, aga mitte veidi üle 300 000 rääkijaga

islandi keeles.

Tsiteerin: “Nende kangelaste nimed oleksid meile niisama tuttavad kui Tristan või don Quijote; nende esteetiline eripära, kroonika ja väljamõeldiste vahepealne, oleks provotseerinud igasuguseid teooriaid; inimesed oleksid vaielnud selle üle, kas just neid ei tuleks pidada Euroopa esimesteks romaanideks.”

Veelgi enam, väidab Kundera, need oleksid mõjutanud kogu kaasaegset kirjandust. Seda aga ei juhtunud, sest islandi keele rääkijaid on nii napilt. Kas aga see tähendab, et need saavad on vähem väärt? Et inimloovuse suursaavutuste pantheonil kuuluks neile vähem tähtsam koht kui suurte rahvaste loomingul? Vastupidi – ka väikseimad rahvad suudavad luua suurimat kirjandust.

Just seepärast kuulubki rahvaste ja kultuuride ökosüsteemi kaitse inimkonna kesksete kohustuste hulka ning just seepärast Euroopa Liit selle teemaga ka tegeleb.

Euroopa Liidus on globaalse tasakaalu tarvilikkust ülihästi mõistetud. Kui kuskil, siis just seal on soomeugri küsimus saanud võimsa rahvusvahelise väljundi. Soomeugri küsimus on saanud lahutamatuks punktiks Euroopa Liidu ja Venemaa partnerluskõneluste päevakorras. Hiljuti eraldas Euroopa parlament 2,5 miljonit eurot põlisrahvaste toetuseks Venemaal.

Euroopa Liit ja selle liikmed on olnud see mootor, mis on tõuganud vähemuste õiguste kaitse harmoneerimist Euroopas. Ja nüüd võib küsida, kas soomeugri teema saaks olla Euroopa poliitika päevakorrapunkt, kui selles liidus poleks Ungarit, Soomet ja Eestit. Vaevalt küll. Ja siin on ka vastus küsimusele, miks euroopalikest väärtustest on kasu ka ida pool Uuraleid.

Soomeugri põllul toimub palju ja neil päevadel siin on antud ja antakse toimuvast ka igakülgset aru. Eeskätt on see valitsuste ja ametkondade, samuti vabaühenduste ja iga kodaniku võimalus.

Ma ei taha kelleltki võtta rõõmu ise rääkida sellest, mida kiiduväärset ta on teinud ja kavatseb edaspidi teha. Aga ma tahan rõhutada, et mida mitmekülgsem on meie ühistegevuse põhi-idee,

mida toekamalt seisab see ühistel alusväärtustel, seda kindlamini veereb soomeugri vanker õiges suunas.

Hakatuses pole vabadus, demokraatia ja sedakaudu Euroopa alusväärtustena sugugi pahad. Ja ausalt öeldes, ega mingit alternatiivi ju polegi.